

У 1915 р. на території Центральної та Східної України діяло понад 2400 райффайзенівських товариств. У 1938 р. на Західній Україні нараховувалося 563 райффайзенівських спілки, які припинили своє існування з приходом радянської влади.

Система розвивалася, і протягом ХХ ст. була створена група «Райффайзен» з головною установою RaiffeisenZentralbankOesterreich. У 80-ті рр. ХХ ст. група «Райффайзен» почала відкривати дочірні банки в країнах Центральної та Східної Європи, і зараз є однією з провідних фінансових груп регіону. В Україні з жовтня 2005 року Банк Аваль став частиною банківської холдингової групи Райффайзен Банк Інтернаціонал.

Сам Фрідріх Райффайзен навряд чи міг припустити, що його скромні починання набудуть такого масштабу. Він просто не міг лишитися байдужим до страждань оточуючих. І не всі знають, що людина, яку за життя називали «Батько Райффайзен», пережив багато особистих трагедій: спочатку смерть двох дітей, а потім і коханої дружини в 1863 році. У віці 47 років він практично осліп, але за допомогою доньки Амалії, яка стала його особистим секретарем, продовжував стежити за роботою своїх організацій. 11 березня 1888 р. Фрідріх Вільгельм Райффайзен помер і був похований на кладовищі в місті Геддесдорф.

Основним постулатом життєвої філософії Райффайзена був взаємозв'язок між бідністю і залежністю. «Щоб перемогти злидні, потрібно спершу перемогти залежність». – говорив він. У цьому людині допомагає формула «трьох С»: самодопомога, самоврядування, самовідповідальність. У сучасному світі життєві принципи Фрідріха Вільгельма Райффайзена втілюють у роботі групи банків Райффайзен і звучать вони так: «Свій до свого по своє». Застосувавши ці якості на практиці, ми можемо стати незалежними від благодійних подачок, політичної кон'юнктури та кредитних лещат. Сьогодні «Райффайзен» означає могутню організацію, яка вже понад 150 років утілює переконливу економічну концепцію кооперації.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бородаєвський С.* Історія кооперації. – Прага, 1925.

2. *Меркулов В.* Мировой опыт ипотечного жилищного кредитования и перспективы его использования в России. – Москва : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2003.

3. *Романюк А.* Історія західних політичних вчень. – К. : «Знання», 2011.

4. *Фебер М.* Банкиры, которые изменили мир. – М., 2015.

5. *Якобчук В.* Історія економіки та економічної думки. – К. : «Центр учбової літератури», 2015.

ЯК ТАРАС ШЕВЧЕНКО НЕ СТАВ ЛІБРЕТИСТОМ: МАЛОВІДОМІ СТОРІНКИ БІОГРАФІЇ КОБЗАРЯ*

Ігор КОЛЯДА, професор кафедри методики навчання суспільних дисциплін і гендерної освіти НПУ імені М. П. Драгоманова, доктор історичних наук;

Юлія КОЛЯДА, студентка факультету історичної освіти НПУ імені М. П. Драгоманова, м. Київ;

Віталій ГУДИМА, студент факультету історичної освіти НПУ імені М. П. Драгоманова, м. Київ

– Славна молодичка, – сказав він мені, – і така приємна, що, здається ж, і забудеш, а побачиш, то знов так тебе й тягне».

Цією «славною молодичкою», яка запала в душу художникові Шевченку, й була Ганна Іванівна Закревська з Березової Рудки. Її портрет експонується в Національному музеї Тараса Шевченка в Києві; він і написаний був Шевченком того далекого 1843 р. В овалі портрета вражає червоне тло, причому колір тут такий насичений, що видається аж чорним. Красунею Ганну Іванівну не назвеш... Але ж молодість! Але ж магія жіночої грації! Але ж відкритий погляд темно-голубих очей, у глибині яких, здається, бринять сльози!

* Закінчення. Початок див. «Історія в рідній школі» № 3, 2018.

Але ж лінія напівоголеного плеча! Прикрашають образ коштовні сережки та оксамитова стрічка з медальйоном на шиї... «Художник мовби розчиняється у своїй моделі», – стверджують фахівці. Між ним і жінкою, яку бачимо на портреті, немає «душевної дистанції»!

Згодом, у 1848 р., на засланні, на Кос-Аралі, коли поетові спаде на гадку полтавська Мойсівка, товариство друзів, «веселії дівчаточка», ... «Напливом», як це й властиво пам'яті, явився йому образ отієї самої «Г. З.», «свята чорнобрювого» з «аж чорними – голубими» очима:

А ти, доле!

А ти, мій покою!

Моє свято чорнобриве,
 І досі меж ними
 Тихо, пишно походжаєш?
 І тими очима,
 Аж чорними – голубими.
 І досі чаруєш
 Людські душі? Чи ще й досі
 Дивуються всує
 На стан гнучкий? Свято моє!
 Єдине свято!
 Як оступлять тебе, доле,
 Діточки-дівчата
 Й защебечуть по своєму
 Доброму звичаю,
 Може, й мене ненароком
 Діточки згадають.
 Може, яка і про мене
 Скаже яке лихо.
 Усміхнися, моє серце,
 Тихесенько-тихо,
 Щоб ніхто і не побачив...
 Та й більше нічого.
 А я, доленько, в неволі
 Помолюся Богу.
 Тиха розмова з жінкою, що колись – ще на волі! – схвилювала серце...

Безмежна ніжність, наче свічка на вітрі...

Пронизлива туга за щастям...

Його часті поїздки до Закревських у гості викликали невдоволення і ревності Варвари Репніної. Крім того, майбутній «пророк» у той же самий час умудрився причарувати юну художницю Глафіру Псьол, одну з трьох сестер-сиріт, які виховувалися у Репніних. Однак чому ці непересічні чоловік і жінка, які були створені для кохання, так і не стали щасливими? Письменниця Марієтта Шагінян у книзі про Тараса Шевченка вже давно назвала причину поетової обережності в стосунках із княжною. Вся біда в тому, що Варвара Репніна постійно «завантажувала» Шевченка моральними приписами щодо праведного життя. Княжна сама це відчувала і якось сказала поету: «...Я Вам надоела, как горькая редька, и что роль совести Вашей, которую я себе присвоила, Вам казалась непозволенным завоеванием или просто присваиванием». У цьому й ховається вся драма їхніх стосунків.

Зустріч із 29-річним Тарасом Шевченком виврала княжну Репніну з одноманітного життя. Поет був середнього зросту, але міцної статури. Широкі плечі й легка сутулість надавали його постаті особливого характеру. Звичайне, на перший погляд, обличчя чарувало співрозмовників,

а виразні сірі очі підкорювали людей дивною добротою і незвичайним розумом. Вечори в Репніних минали в салоні. Тут сходилися аристократичні кола, слухали розповіді Т. Шевченка про петербурзькі небилиці. Т. Шевченко мав добрий голос і дуже любив співати. А читанням своїх віршів захоплював усіх, пише відомий шевченкознавець Павло Зайцев. З-поміж тих, хто не раз відвідував маєток Репніних, був і талановитий юнак, що подавав надії, Петро Селецький, якого одного разу разом із сім'єю запросив сам Микола Репнін, оскільки вони вже здавна дружили родинами і родовий маєток Селецьких знаходився відносно недалеко в с. Малютинці Пирятинського повіту Київської губернії. Це був візит-відповідь, тому що після повернення П. Селецького з-за кордону та приїзду до батьків його з сім'єю відвідало багато знайомих, і він, як того вимагав тогочасний етикет, повинен був відповісти взаємністю. Гостини відбувались на Різдвяні свята. Його сім'я повернулася додому в той же день, а сам Петро Дмитрович залишився погостювати ще кілька днів. Сімейство Репніних не так давно повернулося з-за кордону, де проживало тривалий час, і тому П. Селецький мав багато тем для спільних розмов [15, 620].

Можливо, і відвідини П. Селецьким маєтку Репніних були не випадковим. Він, імовірно, дізнався про перебування у ньому Тараса Григоровича й бажав ближче познайомитися з талановитим митцем – «художником за професією та поетом за покликанням», як пізніше П. Селецький зазначить у своїх «Записках» [15].

Обидва – і Тарас Шевченко, і Петро Селецький – були бажаними гостями маєтку Репніних. Крім спільного проведення культурних вечорів у родинному колі Репніних і післявечірніх розмов, ще одним зв'язуючим елементом між Т. Шевченком та П. Селецьким стала княжна Варвара Репніна.

Дочка князя, Варвара Миколаївна від батька успадкувала гуманне, доброзичливе ставлення до простого народу, якому завжди намагалася допомагати, що сприяло її зближенню з Тарасом Григоровичем. Крім цього, вона відверто захоплювалася талантом останнього. Якогось вечора Т. Шевченко читав свою поему «Слепая». Твір вразив Варвару Миколаївну. Вона писала Ш. Ейнару: «О, коли б я могла передати Вам усе, що тоді пережила. Які почування, які думки, яка краса, який чар і який біль охопили мене в часі цього читання. Моє обличчя все було мокре від сліз, і це було щастя, бо я мусила б кричати,

якби моє хвилювання не знайшло цього виходу для себе; відчувала біль у грудях. Після читання не сказала нічого. Ви знаєте, що при всій моїй балакучості я втрачаю від хвилювання здатність говорити. Й яка м'яка, чарівна манера читати! Це була захоплююча музика, що співала мелодійні вірші... Шевченко зайняв місце в моєму серці, я часто думала про нього, бажала йому добра та бажала сама зробити йому добре, притім при моїй палкості, зараз можливо і найбільше».

Характеризуючи Тараса Шевченка, княжна Варвара писала, що він «був поет у всій широчині цього слова: віршами своїми він покоряв усіх, він витискав із очей своїх слухачів сльози ніжності і співчуття, він настроював душі на високий діапазон своєї ліри, захоплюючи всіх; він притягав до себе старих і молодих, холодних і палких. Читаючи свої чудові твори, робився він чарівливий; музичний голос його переливався у серце слухачів усі глибокі почуття, що владно панували тоді над ним самим. Він був обдарований більше, ніж талантом, – йому даний був геній, і чутлива й добра душа його настроювала його ліру на високе й святе».

Петро Селецький з княжною Варварою на той момент був уже знайомий: їхні сім'ї приятелювали. Крім цього, Варвара Миколаївна товаришувала з сестрою П. Селецького – Марією Дмитрівною, донькою заможного полтавського поміщика, яка закінчила 1842 р. Полтавський інститут шляхетних панянок.

Вузьке коло полтавської аристократії мимоволі сприяло формуванню міжособистісних стосунків. Не останню роль Марія Селецька відіграла і в стосунках брата з Т. Шевченком, яким захоплювалась. Змогла вона залишити слід і в долі самого поета. Уперше Т. Шевченко зустрів її в 1843 р. Він відвідав Селецьких у їхньому маєтку «Відрода» в с. Малютинці. Зустрічався поет з нею і в Яготині в маєтку Репніних. У 1844 р. він записав в альбом М. Селецької вступ до поеми «Мар'яна-черниця»:

*Вітер в гаї нагинає
Лозу і тополю,
Лама дуба, котить полем
Перекотиполо.
Так і доля: того лама,
Того нагинає;
Мене котить, а де спинить,
І сама не знає –*

*У якому краю мене заховують,
Де я прихилися, навіки засну.*

*Коли нема щастя, нема талану,
Нема кого й кинуть, ніхто не згадає,
Не скаже хоть на сміх: «Нехай спочиває,
Тільки його й долі, що рано заснує».
Чи правда, Оксано? чужа чорнобрива!
І ти не згадаєш того сироту,
Що в сірій свитині, бувало, щасливий,
Як побачить диво – твою красоту.
Кого ти без мови, без слова навчила
Очима, душею, серцем розмовлять.
З ким ти усміхалась, плакала, журилась,
Кому ти любила Петруся співать.
І ти не згадаєш. Оксано! Оксано!
А я й досі плачу, і досі журюсь,
Виливаю сльози на мою Мар'яну,
На тебе дивлюся, за тебе молюсь.
Згадай же, Оксано, чужа чорнобрива,
І сестру Мар'яну рястом уквітчай,
Часом на Петруся усміхнись, щаслива,
І хоч так, як жарти, колишнє згадай.*

У тому ж 1844 р. Марія Селецька разом з В. Репніною допомагала Т. Шевченкові реалізувати серію офортів «Живописна Україна». Крім цього, між нею і поетом могли виникнути стосунки і більш близького характеру. В листі до Глафіри Псьол від 11 січня 1844 р. Варвара Репніна з певною ноткою ревності писала: «Между ним и Марией Селецкой положительно что-то происходит; третьего дня вечером мне представился естественный повод для того, чтобы заговорить с ним об этом, и, не сказав определенно «да», он все же молчаливо признал, что было три побудительные причины для того, чтобы написать ей в альбом: 1) потому, что хорошенькая барышня; 2) что подарила шарф и 3) ... и он не захотел продолжать далее» [16, 27].

Отже, всі троє були творчими і доволі амбітними особистостями. Як ми бачимо, у ситуації, яка складалась в маєтку Репніних узимку 1843 р., вони мали достатню кількість «точок дотику» не тільки для знайомства, а й для налагодження стосунків. Усі вони перебували у вузькому колі спілкування родини Репніних, у якій високо цінувалось мистецтво. Це послужило їх зближенню як особистостей, що захоплювались прекрасним. Вони цінували мистецтво і прагнули творити. Тарас Григорович Шевченко був художником та піітом, майстерно володіючи словом. Петро Дмитрович Селецький з дитинства захоплювався музикою, цінував красу та досконалість. Писати музику він почав ще в Одесі, викладаючи правознавство в Рішельєвському лиці [14, 251].

Ініціатором спільної для обох ідеї – написання опери – стала княжна Варвара Репніна. П. Селецький описує: «Кілька разів грав я на фортепіано в Яготині, і музика моя дуже подобалась; Варвара Миколаївна запропонувала мені написати оперу, Шевченко взявся написати лібрето, сюжетом вибрали Мазепу. Сюжет для опери дійсно багатий. Багато драматизму, дії, різноманітні елементи: велико- і малоросійський, польський, шведський. Але в розробці драми і в мові лібрето ми розходились. Всі стояли за особистість Мазепи і хотіли зробити його борцем з деспотизмом Петра. Хоч Петро ніколи і не був моїм героєм, в діях Мазепи я також не бачив нічого героїчного і хотів представити його таким, яким він був в дійсності. В запалі суперечки у мене вирвалось слово «зрадник», і ми ледь через це не розсварились. Варвара Миколаївна і Шевченко хотіли, щоб лібрето було написано малоросійською мовою, я був протилежної думки і переконував, що Шевченко на стільки володіє російською мовою, що добре напише лібрето; якщо писати оперу, казав я, то писати оперу серйозну і загальнодоступною мовою, а не яку не будь «Наталку-Полтавку». Кожен залишився при своїй думці, тим все і закінчилось в Яготині» [15, 621–622]. І ось знову мимоволі, автор мемуарів, виражає своє ставлення до українства, народної культури. Оперу-водевіль І. Котляревського він не вважає таким, що має унаслідуватись, бути взірцем для рафінованого інтелектуала, яким він себе без сумніву вважав.

Але реалізувати задум не пощастило. Про причини цього говорить сам П. Селецький. Коли «всі обстоювали особу Мазепи й хотіли представити його оборонцем свободи в боротьбі з деспотизмом Петра», Петро Дмитрович у вчинках Мазепи «не знаходив... нічого героїчного і домагався, щоб його представили таким, яким він справді був», а коли з уст майбутнього композитора вирвалось слово «зрадник», що мало характеризувати «справжню» постать гетьмана, всі через це мало з ним не посварилися. До того ж княжна Варвара і Тарас Григорович «хотіли, щоб лібрето було написано українською мовою», а П. Селецький був «протилежної думки» й казав: «Якщо писати оперу, то писати оперу повалену й мовою загальноприступною, а не якусь там «Наталку Полтавку» [4, 480].

Останнє зауваження, переконує, що П. Селецький прагнув створити музичний твір не для широкого українського загалу, а такий, що мав би визнання лише в аристократичних колах.

Крім цього, такий напрям діяльності, як написання музичних творів для нижчих верств тогочасного суспільства – виходець з козацько-старшинського роду, державний чиновник, мабуть, вважав нижче своєї гідності. У цей час відбувалася ще одна неприємна для Т. Шевченка подія. Її деталі до нас дійшли з листа княжни Варвари Репніної до Ш. Ейнара. «Несподівано сталася подія, що потрясла Т. Шевченка. Платон Лукашевич прислав до Яготина з Березані свого кріпака з листом до Т. Шевченка. Посланець у тяжкий мороз зробив не менше як 25 верст пішки. Це обурило Т. Шевченка, і він написав ученому дідичеві різкого листа. На це дістав такою самою дорогою відповідь, у якій оскаженілий П. Лукашевич здобувся на ущипливий «дотеп», – що він має 300 таких «йолопів», як Шевченко. Поет, оповідаючи про це княжні, «плакав од болю». Княжна не знала, що сказати, що зробити, щоб потішити його [17, 216].

Суперечка з П. Селецьким і тяжкий інцидент з П. Лукашевичем були тими чинниками, що різким дисонансом увірвалися в чисту атмосферу яготинського палацу. А з ними і складні моральні переживання, викликані стосунками з княжною Варварою. Стара княгиня, дізнавшись про почуття дочки до поета, суворо вичитала її, але княжна Варвара зауважила, що колись мати зруйнувала її щастя, а тепер вона, маючи тридцять п'ять років, може розпоряджатися власним життям сама. Вона заявляла матері: «Шевченко для мене не чужий... я дуже люблю його та вповні йому довіряю». Проти цих стосунків став і О. Капніст. Про втручання в дружбу Варвари та Тараса шляхтянка згадувала у своїх листах: «Я гаряче захищала його від нападів і переживала, щоб навіть найменша плітка не спаплюжила його постать. Капніст ображений, що я люблю Тараса... Він докучав мені словами, що я голову згубила. А я дуже прив'язана до нього, і не відмовляюся, якщо б бачила з його боку любов, можливо, відповіла б йому страстю».

За таких обставин Тарас Григорович змушений був полишити маєток Репнених. Коли настав день від'їзду Шевченка, Яготин був засніжений і з двору почувся стукіт кінських копит. «Засмучена Варвара Репніна так описала мить розлуки в листі до Шарля Ейнара: «Два дня он был молчалив и холоден, хотя я проводила с ним почти весь день, потому, что он работал... над портретами детей моего брата, а я занимала их, чтобы они сидели смиренно; но последние

три дні его перебування он был сердечен, братски нежен и добр. Наконец наступил день и час его отъезда. Я со слезами бросилась к нему на шею, перекрестила ему лоб, и он выбежал из комнаты...». Прощаючись, вони домовилися залишатися друзями, і, ідучи з Яготина, Шевченко знав, що покидає тут справжнього друга, який не зрадить його у найтяжчі хвилини життя. Інакше про це прощання вона написала Глафірі Псьол: «Ми поцілувалися, як родичі; він був для мене у ці останні три дні справді, як брат... Його портрети вдало намальовані та надзвичайно добре виконані». 10 січня Шевченко виїхав із Яготина. 27 січня Варвара в розлогодному листі до Ейнара розповіла про походження Шевченка та зустрічі з ним під час перебування в Яготині. У листі до Шевченка від 17 травня, Варвара повідомила, що одержала його лист і приємно було їй на душі прочитавши і дізнатися, що він успішно займається своїми справами. Описала життя в Яготині. Репніна власноручно занотувувала у свою записну книжку чи не всі свої листи. Листування між Варварою та Тарасом тривало ще деякий час. У цих листах вже не було жодної інтимності. Варвара дійшла переконання, що її почуття до Шевченка були просто дружніми. Вона залишилася відданим приятелем поета на довгі роки. У липні вона надіслала Шевченкові гроші за продаж 50 примірників поеми «Тризна». А як з'явилися в Петербурзі видання «Живописної України» й отримала три гравюри, то привітала його листом, прохаючи не покидати з рук пера та пензля. У наступних листах просила швидше надсилати більше гравюр, які може поширити в Полтаві, Києві, Одесі, Харкові, Чернігові, а решту передати Григорію Галану, котрий купував малярські твори Шевченка. Інші листи свідчать про схиляння перед величчю генія, проникнуті непохитною вірою в його талант. Наприкінці лютого 1845 р. Варвара повідомила Шевченкові про смерть її батька, й писала про одержані гроші з продажу офортів «Живописної України», а також про пересилку йому двох номерів «Отечественних записок» і фарби для малювання. Навіть під час заслання Шевченка Репніна вислала йому 16 листів, вислала книжки та журнали. 1850 р. Олексій Орлов, шеф жандармів і головний начальник війська в Оренбурзі, заборонив Репніній листуватися з Шевченком. Під час повертання поета із заслання 1858 р. через Москву, куди приїхала Варвара Репніна, 17 березня вона зустрілася з Шевченком. «Увечері потайки навідав давно не баченого друга мого, княжну Вар-

вару Миколаївну Репніну», – занотував у «Журналі» Шевченко. Ще раз бачилися вони 24-го, і це була, либонь, остання їхня зустріч. Варвара Репніна пережила Шевченка на 30 років.

Так закінчилась ця романтична сторінка у житті поета, яка не зробила його особисто щасливим і не подарувала Україні ще й Шевченка-лібретиста.

ЛІТЕРАТУРА

1. Афанасьєв-Чужбинський А. Воспоминания о Т. Г. Шевченке. – Русское слово. – 1861. – № 5.
2. Чалый М. Жизнь и произведения Тараса Шевченка / М. Чалый. – Киев : Типография К. Н. Милевского, 1882. – 281 с.
3. Горбач Н. Життя та творчість Тараса Шевченка / Н. Горбач. – Л. : Каменяр, 2005. – 304 с.
4. Зайцев П. Життя Тараса Шевченка / П. Зайцев. – 2-ге вид. – К. : Обереги, 2004. – 480 с.
5. Надточій О. Російська цензура і видання творів Тараса Шевченка (1861–1916 pp.) / О. Надточій. – Черкаси : Брама, 2006. – 220 с.
6. Дзюба І. Тарас Шевченко: Життя і творчість / І. Дзюба. – К. : Києво-Могилянська академія, 2008. – 718 с.
7. Грабович Г. Шевченко як міфотворець: Семантика символів у творчості поета / Пер. з англ. С. Павличко / Г. Грабович. – К. : Радянський письменник, 1991. – 212 с.
8. Грабовський Г. Шевченко, якого не знаємо / Г. Грабовський. – К., Критика, 2000. – 305 с.
9. Доля. Книга про Тараса Шевченка в образах та фактах / Упоряд. В. Шевчук. – К. : Дніпро, 1993. – 779 с.
10. Триптих про Тараса Шевченка. – К. : Слов'янський град, 2002.
11. Тарас Шевченко у приватному житті: збірник статей / Київ : Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, 2014. – 280 с.
12. Вічний як народ: Сторінки до біографії Т. Г. Шевченка: Навч. посібник / автори-упор. О. І. Руденко, Н. Б. Петренко – К. : Либідь, 1998. – 272 с. – С. 44–46.
13. Тарас Шевченко. Зібрання творів: у 6 т. – К., 2003. – Т. 6. – С. 179–220.
14. «Киевская старина». – 1884 р. – Т. 8. – С. 251.
15. «Киевская старина». – 1884 р. – Т. 9. – С. 620–622.
16. «Збірник праць четвертої наукової шевченківської конференції», К., 1956, – С. 27.
17. Русские Пропилеи: материалы по истории русской мысли и литературы: в 6 т. / Сост. предисл., подгот. Текста М. О. Гершензон. – 1918 р. – 258 с. – Т. 2. – С. 216.